
ДМИТРО ЯКОВИЧ ТЕЛЕГІН

---

1 січня 2011 року на 92-у році життя помер патріарх української археології доктор історичних наук, професор, лауреат Державної премії України Дмитро Якович Телегін.

Дмитро Якович був один із яскравих представників того покоління вчених, на плечі якого лягла нелегка місія відродження археологічної науки в Україні у повоєнні роки. Зусиллями тієї славетної плеяди науковців був не тільки прокладений місток історичної пам'яті до творчої спадщини їхніх попередників, а й створені передумови для подальшого успішного розвитку археоло-

гії первісності. Учнями Д.Я. Телегіна є більшість провідних археологів сучасної України. Його відданість науці, надзвичайна працездатність, багатогранність інтересів, небайдужість до різноманітних проблем археології, величезна наукова спадщина, численні учні та послідовники — все це дає підстави відносити Дмитра Яковича до когорти визначних археологів України.

Життя і діяльність цього непересічного дослідника знаменує цілу епоху в розвитку вітчизняної археології. Можна впевнено сказати, що його ім'я буде назавжди вписане до історії не тільки української, але й світової археологічної науки.

© Л.Л. ЗАЛІЗНЯК, 2011

Народився Дмитро Якович 26 жовтня 1919 р. у с. Плисове Зміївського району на Харківщині в селянській родині. На початку 30-х років його родина перебралася до Донбасу, де розпочалася трудова біографія майбутнього вченого. Задатки гуманітарія і педагога проявилися вже тоді: скінчивши 1936 р. річні вчительські курси, сімнадцятирічний Дмитро почав викладати у початкових сільських школах, одночасно навчаючись заочно на історичному факультеті педагогічного інституту в м. Слов'янськ. По закінченню інституту в 1940 р. його призначили директором школи в с. Красне.

Невдовзі після початку війни Д.Я. Телегін відбув рядовим на фронт і зустрів перемогу в травні 1945 у м. Кенігсберг у званні старшого сержанта. За бойові заслуги нагороджений орденом Вітчизняної війни II ступеня та медалями. Після звільнення з лав армії у 1946 р. Дмитро Якович вступив на історичний факультет Чернівецького університету, а по його закінченню — до аспірантури Інституту археології АН УРСР. Його науковим керівником був один з основоположників дослідження доби палеоліту на теренах колишнього СРСР академік Петро Петрович Єфименко (1884—1969).

Об'єктом дисертаційного дослідження Д.Я. Телегіна були неолітичні пам'ятки його рідних країв — поріччя Сіверського Дінця. Саме ці матеріали лягли в основу його кандидатської дисертації, захищеної 1953 р.

Коло наукових зацікавлень молодого фахівця, як і їхня географія (Донеччина, Наддніпрянина, Білорусь, Приазов'я, Закарпаття) було досить широким. Однак головним об'єктом науко-

вих інтересів Дмитра Яковича упродовж усього життя був неоліт України. Наполегливу роботу по дослідженню пам'яток Наддніпрянини і Лівобережжя у 50—60-х рр. Дмитро Якович поєднував з аналітичною, наслідком чого стало багато цікавих спостережень над еволюцією синхронних неолітичних культур з теренів Західної України, Росії, Центральної та Північної Європи. Результатом цих дослідницьких зусиль став захист докторської дисертації на тему «Дніпро-донецька неолітична культура» (1967). Уже наступного року за її матеріалами вийшла фундаментальна монографія «Дніпро-донецька культура», що відразу вивела її автора в ряди провідних археологів Радянського Союзу і Європи та понині є взірцем методологічно витриманого й цілісного археологічного дослідження.

Невдовзі після отримання докторського ступеня Д.Я. Телегін був призначений завідувачим відділу археології кам'яної доби Інституту археології АН УРСР, який він незмінно очолював майже 20 років. За цей час відділ здійснив масштабні розкопки ключових пам'яток кам'яної доби України, видав численні статті та монографії, підготував плеяду молодих фахівців, багато з яких стали згодом провідними. Безперечно, Дмитро Якович був визначальною постаттю у вивченні кам'яної доби України протягом останньої третини ХХ ст.

На початку 70-х років Дмитро Якович звертається до докладного вивчення доби міді та в 1973 р. видає фундаментальну монографію «Середньостогівська культура епохи міді». Ця культурна спільнота Південно-Східної України була найдавнішою з культур рухливих скотарів степу, відкритих на той час від Карпат до Китаю. Саме тут, на думку Д.Я. Телегіна, міг знаходитися первинний центр відгінно-скотарської форми господарства і звідси пасторальна економіка поширилася степами Євразії.

У своїй наступній праці «Мезолітичні пам'ятки України» (1982) Д.Я. Телегін вперше узагальнив і систематизував усі відомі на той час в Україні пам'ятки доби мезоліту, спробував простежити культурну спадковість між мезолітичними й неолітичними культурами.

Різноманітність напрямів застосування творчої активності Д.Я. Телегіна вражає: це і дослідження пам'яток мезоліту, неоліту й доби міді, і поширення та популяризація знань про археологію та давню історію України за кордоном¹,

¹ Telegin D. Dereivka. A Settlement and Cemetery of Copper Age Horse Keepers on the Middle Dnieper // BAR International Series. — 1986. — Vol. 287; Telegin D. On the Yamna Culture // Current Anthropology. — 1987. —

і співпраця з американськими та німецькими фахівцями по дослідженню проблем домести-кації коня і найдавнішого конярства², і фунда-ментальні роботи з вивчення та систематизації яскравих і самобутніх поховань мариупольсько-го типу³, і розв'язання таємниці походження слов'ян⁴, і проблематика співвіднесення ареалів давніх культур з областями поширення ар-хаїчних гідронімів⁵ і багато іншого.

У 90-х роках поле активної діяльності до-слідника поповнює новий напрям — козаць-ка археологія. У 1991 р. при Українському то-варистві охорони пам'яток історії та культури Д.Я. Телегін створив науково-дослідний центр «Часи козацькі», який чимало досяг у дослі-дженні козацької тематики. Центр здійснив обстеження низки козацьких пам'яток пониз-зя Дніпра, зимівника П. Калнишевського, поля битви на Солониці, а також Хортицької, Кам'ян-ської та Олешківської січей. За редакторством Д.Я. Телегіна вперше в українській історіогра-фії видано навчальний посібник з археології козацтва (Археологія доби українського козац-тва XVI—XVIII ст., 1997).

Загалом за понад 50 років наукової діяль-ності Д.Я. Телегін видав близько 450 наукових і науково-популярних праць, опублікованих в Україні та за кордоном, зокрема 14 монографій. Його наукові досягнення відзначені Держав-ною премією України, преміями ім. В. Хвойки та «Золотий скіф».

Науково-дослідницька та організаційна ді-яльність Дмитра Яковича завжди була тісно пов'язана з просвітницькою та викладацькою

роботою. Упродовж 1960-х років учений очо-лював учнівський археологічний гурток при Інституті археології, багато з випускників яко-го стали фаховими науковцями з кандидат-ськими та докторськими ступенями. Згодом він понад 20 років викладав у Київському дер-жавному університеті ім. Тараса Шевченка та Київському художньому інституті за спеціаль-но складеною ним програмою і створеним ним альбомом ілюстрацій за матеріалами археоло-гічних культур. Набутий досвід був використа-ний Дмитром Яковичем під час підготовки су-місно з І.С. Винокуром підручника «Археоло-гія України» (видання 1994 і 2004 рр.).

Слід також згадати про постійну участь Дмит-ра Яковича в редагуванні численних наукових видань: журналу «Археологія», серійного видан-ня «Краткие сообщения Института археологии», щорічників «Праці Центру пам'ятокознавства», «Лаврський альманах». Д.Я. Телегін був автором окремих розділів і відповідальним редактором 1-го тому «Археології Української РСР» (1971; російськомовна доповнена версія — 1985), за що був відзначений Державною премією України.

Крім суто наукової діяльності, Дмитро Яко-вич завжди виявляв активну громадянську по-зицію. Близько 10 років він очолював Польо-вий комітет Інституту археології, інспектував експедиції Інституту, водночас ділячись з усі-ма своїм неоціненним досвідом археолога-польовика. Він був одним з ініціаторів ство-рення і провідним діячем Товариства охорони пам'яток історії та культури України, де понад 20 років очолював секцію археології. Завдяки ініціативі Дмитра Яковича обстежено та збере-жено сотні пам'яток і встановлено на них охо-ронні знаки. За участю Д.Я. Телегіна підготов-лено 17 обласних і декілька районних довідни-ків з археології України.

Під керівництвом і наставництвом Дмитра Яковича сформувалися десятки молодих нау-ковців, що продовжують його справу, досліджу-ючи історію рідного краю і дбаючи про історико-культурну спадщину в усіх регіонах України.

Світла пам'ять про визначного археолога України Дмитра Яковича Телегіна назавжди залишиться в історії української науки, в сер-цях колег, учнів, друзів і близьких.

Л. ЗАЛІЗНЯК

Vol. 28. — № 3; Telegin D., Titova E. La zone des steppes // Atlas du Neolithique europeen. — L'Europe orientale. — 1993; Telegin D. Storia e cultura della popolazioni dell' Europa orientale nella fase iniziale dell' eta dei metalli // Storia d'Europa. — Vol. II. — Torino, 1994.

² Anthony D., Telegin D., Brown A. The Origin of Horseback Riding // Scientific American. — 1991. — Vol. 265. — № 16.

³ Телегін Д.Я. Неолитические могильники мариупольско-го типа. — К., 1991.

⁴ Телегін Д.Я. Праслов'яни, їхнє культурне оточення у V—III тис. до н. е. // Українська ономастика. — К., 1998.

⁵ Телегін Д.Я. Иллирийские и фракийские гидронимы Правобережной Украины в свете археологических исследований // Balcanica. — 1992. — XXIII.